

Служба пробачії прагне переконати правопорушника стосовно вчиненого злочину, спонукати його зрозуміти всі негативні наслідки показати, як у подальшому можна уникнути протиправних дій.

Для створення аналогічної служби в Україні або реформній кримінально-виконавчої інспекції, розширення її повноважень, необхідно детально вивчити досвід країн Європи, які встигли накопичити певну практику функціонування зазначеної служби.

Бібліографічні посилання

1. Богатирьов І.Г. Виправні роботи як вид покарань: Кримінальні, кримінологічні та кримінально-виконавчі проблеми. (Монографія). – К.: “МП Леся”, 2002. – 139 с.
2. Впровадження альтернативних видів кримінальних покарань в Україні: Посібник / За ред. Беци О.В. – К.: “МП Леся”, 2003. – 116 с.
3. Чебоненко С.О. Пенітенціарна педагогіка та виховна робота із засудженими до покарань не пов’язаних з позбавленням волі. – Чернігів: ПП “ОПЦ”, 2005. – 70 с.

Завацька Л.М.

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувачка кафедри соціальної
педагогіки Чернігівського державного
педагогічного університету імені
Т.Г. Шевченка

ВИХОВНА РОБОТА З НЕПОВНОЛІТНІМИ, ЯКІ ВІДБУВАЮТЬ ПОКАРАННЯ, НЕ ПОВ’ЯЗАНІ З ПОЗБАВЛЕННЯМ ВОЛІ

Гострою проблемою сьогодення є девіантна поведінка неповнолітніх, особливо такі її прояви як правопорушення, що завдають шкоди окремим людям, організаціям, державі та суспільству в цілому. З іншого боку, ця форма поведінки поглиблює стан соціальної дезадаптації самого неповнолітнього, який вчинив правопорушення.

Традиційно суспільство використовувало примусове “перевиховання” позбавленням волі, в тому числі і стосовно неповнолітніх. Але багаторічний досвід функціонування цієї системи підтверджував теорії стигматизації Е. Лемерта і Г. Беккера, що людину на злочинця перетворює не сам факт крадіжки чи вбивства, а процес стигматизації, оскільки реально змінює статус і психічну структуру індивіда. Особливо це стосується неповнолітніх з їхньою нестійкою психікою не сформованої особистості. З часу ув’язнення процес соціалізації переходить у стадію десоціалізації (руйнації соціальних зв’язків), а третій елемент структури – ресоціалізація – не завжди повноцінно виконує завдання відновлення втраченої соціальності.

Зміна девіантної особистості, яка не має позитивного соціального статусу, не завжди буває вдалою. Тому реально на часі для пенітенціарної системи виникла потреба спрямувати зусилля на зміну сфери послуг. Низку нових видів кримінальних покарань, альтернативних позбавленню волі, запровадив Новий кримінальний кодекс України (2004 р.), який передбачив можливість звільнення засудженої особи від відбування покарання з випробуванням за умови гарантії її виправлення без відбування покарання. Мова йде про створення служби пробачії, на кшталт тих, що діють в зарубіжних країнах.

Водночас система виховної роботи з неповнолітніми, які відбувають покарання, не пов'язані з позбавленням волі, в Україні потребує як теоретичної, так і практичної розробки. Деякі аспекти теоретичного аналізу проблем виховної роботи достатньо досліджені і можуть стати підґрунтям для практики реабілітації неповнолітніх, які вчинили правопорушення.

Більшість дослідників першоосноюю протиправної поведінки вважають мікросоціальні та особисті чинники, перелік яких досить значний. До мікросоціальних чинників відносять:

- виховання в сім'ї, дорослі члени якої ведуть девіантний спосіб життя;
- виховання в конфліктних та кризових сім'ях;
- виховання в проблемних сім'ях, сім'ях з обмеженими педагогічними ресурсами (неповні і багатодітні, малозабезпечені сім'ї тощо);
- неадекватний стиль виховання та порушення педагогічної позиції батьків у благополучних сім'ях;
- неадекватний педагогічний підхід до дитини в навчальних закладах;
- негативний вплив на дитину формальної групи (шкільного класу);
- негативний вплив неформальної групи ("компанії").

Важливо зауважити, що розвиток і виховання дитини у несприятливих мікросоціумах не завжди призводить до негативних наслідків. Але це значно послаблює можливості адаптивних процесів особистості.

До особистісних чинників формування протиправної поведінки відносять:

- незадоволені потреби;
- загострення певних рис темпераменту;
- психофізіологічні порушення;
- особливості емоційно-вольової сфери, характеру;
- акцентуації характеру;
- особливості пізнавальної сфери;
- педагогічна занедбаність;
- стереотипи асоціальної та дезадаптивної поведінки;
- помилкові, хибні уявлення і переконання;
- несформованість комунікативних навичок;
- адиктивна поведінка;
- невирішені особистісні проблеми, міжособистісні конфлікти;

- невпевненість у собі, неадекватна самооцінка;
- екстернальний локус контролю;
- низький культурний рівень, несформованість соціально корисних інтересів;
- асоціальна спрямованість особистості;
- мотивація протиправної поведінки;
- вікові особливості підліткового віку.

Як і в зазначених мікросоціальних чинниках, наявність особистісних ознак не обов'язково призводить до протиправної поведінки, проте підвищується ризик того, що за несприятливих умов ця поведінка стане домінуючою.

А відтак, на нашу думку, найактуальнішим напрямком роботи з неповнолітніми, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, є реалізація функції реабілітації як відновлення соціального визначення особистості. Технологічно це реалізується в розробці індивідуального підходу до неповнолітнього з урахуванням типу його поведінки та чинників, що сприяли формуванню протиправної поведінки:

- перший тип визначається як такий, що згідно з дослідженнями особистості неповнолітніх правопорушників став на шлях виправлення, навчається в освітньому закладі або отримує професію, виконує всі вимоги офіцера пробачії;
- другий тип – чітко визначив для себе шлях виправлення, є ініціатором позитивних справ серед однолітків, шкодує про вчинений злочин;
- третій тип – це той, що доводить своє виправлення, займається самоосвітою і самовихованням, засуджує свій асоціальний вчинок;
- четвертий тип – його поведінка не визначена;
- п'ятий тип – порушник порядку, не підкоряється вимогам адміністрації навчального закладу, підприємства або офіцера пробачії;
- шостий тип – стійкі порушники, лідери делінквентних або злочинних груп.

Рухомість і взаємозв'язок цих типів поведінки вимагає постійної діагностики стану правопорушення та корекції програми діяльності, основна мета якої – зниження ймовірності вчинення повторних злочинів; повага до особистості і віра в можливість змін.

Важливим, а інколи домінуючим у виховній роботі з неповнолітнім є підтримання взаємин з сім'єю і родичами. Неповнолітній правопорушник проживає вдома, і це створює додатковий виховний вплив на нього. Проте, тут з'являється проблема типології сімей згідно з соціально-педагогічною класифікацією. Якщо сім'я неблагополучна, відповідно, функція реабілітації реалізується в межах сімейних взаємозв'язків. Певні обмеження у неповнолітнього існують в силу відбування ним покарання, хоча воно і не пов'язане з позбавленням волі. Але визначена в даному випадку

реабілітаційна модель є значно кращою альтернативою виховному впливу виправного закладу. Ця система виправлення не передбачає знищення ідентичності засудженого та створення іншого “я”, як це відбувається в місцях позбавлення волі (приниження, спеціальна система винагород та покарань).

Залежно від складу злочину, характеристики особи та сім’ї нагляд може варіюватись від інтенсивного до помірному й мінімального і узгоджуватись зі змістом виховної і соціально-педагогічної роботи, яка включає програми профілактики злочинної поведінки; тренінги за принципом “рівний – рівному”; навчання контролю своїх емоцій і вміння спілкуватись з людьми; формування потреби піклуватись про своє здоров’я; навчання жити самостійним життям; формування законослухняної поведінки та ін.

Таким чином, моделюючи процес виховної роботи з неповнолітніми, які відбувають покарання, не пов’язані з позбавленням волі, ми окреслили тільки шлях, в напрямку якого необхідно рухатись – це правороз’яснювальна, власне, виховна і профілактична робота.

Її результатом повинно стати усвідомлення неповнолітнім свого правопорушення, допомога в аналізі складних життєвих обставин та власних помилок і в підсумку – зниження рецидивної злочинності серед неповнолітніх.

Звичайно, реалізація окреслених завдань служби пробації вимагає професійної компетентності персоналу. На нашу думку, їхня професійна підготовка за змістом повинна мати соціально-педагогічне спрямування, враховуючи досвід функціонування аналогічних служб у Польщі, Словаччині та інших країн Східної та Центральної Європи.

Бібліографічні посилання

1. Дивицyna Н.Ф. Социальная работа с неблагополучными детьми и подростками. Конспект лекций. – Ростов н/Д: „Феникс”, 2005. – 288 с.
2. Інновації в роботі з ресоціалізації неповнолітніх, засуджених до покарань, не пов’язаних з позбавленням волі: Методичні матеріали / За заг. ред. В.П. Лютого. – К.: Державна соціальна служба для сім’ї, дітей та молоді, 2005. – 104 с.
3. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі. // За ред. Синьова В.М. – К., 2003. – 222 с.